

TÁNCMESTEREK A SZATMÁRI FALVAKBAN*

Pesovár Ferenc

Szabolcs-szatmári tánc kutatásaink során az anyag vizsgálatával kapcsolatban egyre jobban előtérbe került a *tánc tanító* táncmesterek magyar néptáncra való hatásának a kutatása. Ezt nemcsak a megismert táncanyag teszi indokolttá, hanem az ezen a vidéken élő és működő táncmesterek intenzív kapcsolata a parasztsággal. A tánc tanítóságot velük kapcsolatban azért emeljük ki, mert a múltban nálunk a táncmesterek egészen más funkciót töltöttek be.

Az eddigi kutatások alapján megállapíthatjuk, hogy a táncmesterség a XVII. és a XVIII. század elején — és bizonyos esetekben a későbbi időszakban is — nem a mai értelmű tánc tanítói fogalomnak felelt meg.¹ A régi szótárak tanúsága szerint a táncmester latin megfelelője a *choragus* volt. A *choragus* „táncz mester, játék készítő mester, játék mester és komédiás mester” jelentéssel található meg.² A táncmester, mivel az említett időszakban hivatásos tánc tanítókról nem tudunk — e korszakbeli adatok és a későbbi párhuzamok alapján megállapíthatjuk — *tánc vezetőnek, táncosztó mesternek, tánc rendezőnek* felelhetett meg. Ezt a fogalmat még a következő latin szó is fedi: *praesultor* vagyis „elől szökő, elől tánczoló, tánczosztó mester”³ *Praesultor* a Calepinus-féle szótárban (1585) „elől ugró” jelentéssel fordul elő.⁴ Az előtáncos szót a *Czuczor-Fogarasi* szótár a következőképpen magyarázza: „Aki a tánczot legelől járja, a *tánczosok* sorát vezeti. A néhai toborzó katonáknál rendszeren a *káplár* volt az előtánczos, ki a körnek a közepén foglalt helyet, előre mutatva az újabb és újabb lejtéseket (figurákat). Az érsekújvári sajátosságos pünkösdi tánczban az előtánczost, ki párosan jár a soron

* Előtanulmány a Szabolcs-szatmári táncmonográfiához. A motívumtárban közölt táncmesteri motívumokat helyszínen és filmről, a néptáncmotívumokat filmről Lányi Ágoston jegyezte le.

¹ Réthei Prikkel Marián, *A magyarság táncai*. Bp. 1924, 71—74. old.

² Szenczi Molnár Albert, *Dictionarium latino-hungaricum és hungaico-latinum*. Nürnberg 1604; Pápai Páriz Ferenc, *Dictionarium latino-hungaricum és hungaico-latinum*. Lőcse 1708. A *choragus* német szómagyarázata az utóbbiban „ein tanzmeister”.

³ Lásd az előbb idézett szótárakat.

⁴ Melich János, *Calepinus latin-magyar szótára 1585-ből*. Bp. 1912. Az *ugrani* szó volt egyik kifejezője a régi magyar nyelvben a táncolásnak. Szabolcs-Szatmárban a friss csárdás elnevezésére ma is gyakran használják az „ugrós” szót. Ugyancsak itt a táncolás kifejezésére nagyon gyakori az „ugrani, ugrálni, ugrikálni” szavak.

kívül, *táncmesternek* hívják.”⁵ A táncmesterséget ugyancsak az idézett szótár a következőképpen magyarázza: „Mesterség, melynek kelte bizonyos szabályok szerint szép, bájos, deli, ügyes testtartással és taglejtésekkel táncolni.”⁶ Tehát a XIX. században a kiváló táncosokat, akik valóban mesterei voltak a táncnak, bizonyos esetekben táncmesternek nevezték.⁷ Ezeknek a régi előtáncos-táncmestereknek felelnek meg a napjainkig fennmaradt paraszti verbunkok vezető táncosai, mint például a kúnszentmiklósi verbunkban a kör közepén táncoló⁸ vagy a rábaközi karéj táncvezető „hejlegénye”.⁹ Ugyancsak ilyen szerepe van a Hajdú-Bihar megyei tréfás verbuválók káplárjának.¹⁰ A múlt századbéli úri és polgári bálokon az előtáncosoknak nagy szerepük volt. A nyilvános bálók rendezőbizottságába előtáncosokat választottak kiváló táncosokból „akik a táncosok sorát vezették”, akiknek a rendezéséhez szigorúan kellett alkalmazkodni. A múlt századbéli táncoktatói szakkönyvek részletes utasításokat adnak e feladat betöltésének szükségére és módjára.¹¹

A régi úri és paraszti lakodalmakban a násznagyoknak, illetve a vőfélyeknek táncosztó-táncmester szerepük volt.¹² Apor Péter a XVII. századi erdélyi lakodalom osztótáncát így írja le: „Mikor osztán asztalnál mind az vőlegény, mind az örömatya s anya vendégi jóllaktanak, és az gyümölcsset elszedték, asztaltól felköltének, az asztalokat az palotából vagy színből kihordották, az fő gazda szép czeremóniákkal, térdhajtásokkal, *tánczot kezdett osztani*. Az első tánczot járták az násznagy az nyoszolyó-asszonyynyal, az vőlegény az menyasszonyynyal, az vőfély az nyoszolyó-kissasszonyynyal. Mikor ezek hármat tánczoltanak volna, az második táncz volt az örömatya táncza, az ki tánczolt az örömanyával, utána, ha több gyermekei voltanak, még két pár gyermekei, ha azok nem voltanak, az közelebb való két pár atyafiai; azután rendre tánczoltanak.” Ugyancsak ebben a részben írja Apor Péter a menyasszony táncával kapcsolatban: „Mikor azt el kezdték vonni, az menyasszonyt *osztották* az násznagynak, ki is kettőt-hármat kerülven véle, kezefogva oda vitte, az hol az menyasszony apja, anyja, atyafiai állottanak, azoktól elbúcsúztatta.”¹³

⁵ Czuczor—Fogarasi, *A magyar nyelv szótára*. Pest 1864.

⁶ Czuczor—Fogarasi, *i. m.* VI. Bp. 1874.

⁷ Vö. Réthei, *i. m.* 73. old.

⁸ Egyetemi Néprajzi Intézet filmgyűjteménye. Gönyei Sándor felvétele. Gönyei Sándor, *Kun táncok*. Ethn. 1936, 214. old.

⁹ Kaposi Edit—Maác László, *Magyar népi táncok és táncos népszokások*. Bp. 1958, 47. old.

¹⁰ Varga Gyula, *Játékos-dramatikus táncok Biharban*. Táncstudományi Tanulmányok. Bp. 1958, 106—115. old.

¹¹ Lakatos Sándor, *Rajta párok táncoljunk*. Összeállította Bátorfi Lajos Nagykanizsán 1871. Cs. Sz. Lakatos Károly átdolgozásában. Nagykanizsán 70-es 80-as években jelent meg 56—57, 59—60. old.; Mangold Gusztáv, *Tánc kedvelők tankönyve*. Bp. 1900. A nyilvános mulatságokról: 17. old.

¹² Réthei, *i. m.* 73. old.; Réső Ensel Sándor, *Magyarországi Népszokások*. Pesten, 1867, 244. old.

¹³ Apor Péter, *Metamorphosis Transylvaniae*. 1736. Cserei Mihály pótló megjegyzéseivel. Bp. 1927, IX. fejezet. Az régi erdélyiek lakodalmiról és házasságiról. Táncosztó táncmesterekre vonatkozólag lásd még: Réső, *i. m.* 34, 43—46, 151. old.

Ezt a funkciót ma is elvégzik a lakodalmi tisztségeket viselők (vőfélyek, násznagyok). Észak-Nyírségben a lakodalmakban ma is gyakori az osztótánc, amit ott „osztónak, osztótáncnak, sortáncnak” neveznek. Amikor a vacsora után elérkezik a tánc ideje, és a cigányok elkezdik a zenét, a két vőfély osztja a táncosokat. Mindenkinek visznek táncospárt, adnak a násznagnak, közeli rokonoknak, majd a többi vendégeknek. Elsősorban azoknak visznek, akiknek még nincs és az osztás addig tart, míg mindenki táncost kapott.¹⁴ Tiszavasvárin a lakodalmakban az elmúlt időkben sortáncot tartottak. A vőfély előbb a nyoszolyólányokat, majd a menyecskéket és utoljára az idősebbeket vitte a táncba. Sortánc után már szabad volt a tánc, de azután is ügyelt a vőfély, hogy senki ülve ne maradjon.¹⁵ Hasonló táncosztást figyeltünk meg a szabolcsi Mándokon egy lakodalomban, ahol az első vőfély két, a menyasszonyhoz közeli rokonságban lévő asszonyt vitt a konyhából a szobába, derékon kapva őket, miután a násznagy elé állt a következő táncrea felhívó rigmusokat mondta:

„Násznagy uram hogyha rám nem haragudna,
Két szép személyt hoztam, igen táncolhatnak.
Kezébe is adom, csak jól megforgassa,
Erre volt ezeknek minden akarata.”

Miután ezt elmondta, táncolt a két nővel egy bizonyos dallamra, majd a következő szavakkal folytatta:

„Násznagy uram másodszor istálom,
Két személy párt a táncrea ajánlom,
Ha el nem fogadja, azt magam is bánom,
De visszajönni vele még megpróbálom.”

Újra táncoltak egyet az előbbi nótára. A vőfély újra kezdte a mondókát:

„Harmadszor is kérem, ne is szabadkozzék,
Hogy kedvetlenséget nekem ne okozzék,
Ha maga nem jöhet, másról gondoskodjék,
Kinek mikép tetszik, akép dolgozzék.”

A násznagy átvette a két asszonyt és táncolt velük. Utána a vőfély rögtön az első nyoszolyót vitte be a szobába a lánykérő számára, és a következőképpen adta át:

„Lánykérő uramról sem feledkeztem meg,
Látám mily szomorú, hogy a násznagy ment el,
Na hát kérem ne restelje magát, ugorjon fel,
Egy vagy két táncrea, tudom, nem fárad el.”

¹⁴ Martin György gyűjtése. Szabolcs 1956. Népművelési Intézet Táncvár 591.

¹⁵ Éri Istvánné gyűjtése. Tiszavasvári 1957. NIT 588.

A lánykérő megtáncoltatta a neki osztott lányt és megindult az általános tánc.¹⁶

A menyasszonytánc alkalmával a vőfély táncosztó szerepére vonatkozólag a szatmári Tyukodról említünk példát. Itt a vőfélyek nemcsak a lakodalom, de a táncok menetét is irányítják. Éjfélig a nagyvőfély, éjfél után a kisvőfély a rendező. A menyasszonytáncot abban az időben tartják, amikor a vőlegény, a vőfélyek és a násznagyok megbeszélték. Leggyakrabban az, hogy éjjélkor kezdik el. A zene „ráhúzza” és a nagyvőfély kikiáltja: „Eladó a menyasszony!” Aki a menyasszonnyal táncolni akar, az rögtön közelebb áll. A vőfély sorba odaviszi mindenkihez, azaz osztja a menyasszonyt először az első násznagynak, majd a második násznagynak, nyoszolyásszonyoknak, nyoszolyólányoknak, karoló legényeknek és ezután jönnek a többi vendégek. „Szabad lesz?” — kéri a miután párat fordulnak vele, a nagyvőfély rögtön elveszi tőlük és kiabálja: „Drága a menyasszony. Egy fordulás egy máriás!” Megtörtént az is, hogy egyesek húzódoztak a táncról. Akkor a vőfély addig ügyeskedett, míg táncra nem kényszerítette őket, „mert a lakodalom csak annyiba kerül egyeseknek — a menyasszonytánc”.¹⁷

Rendezői szerepük volt a falusi bálók rendezőbizottságának, akiknek vidékek szerint az elnevezésük más és más.¹⁸ A bálók rendező legényei, akik általában a legények irányítói, hangadói közül kerülnek ki és töltenek be régi értelemben vett táncmesteri szerepet. Szatmárban *bálgazdáknak*, *hegedűs-gazdáknak* (zenebíró) nevezték őket. Igen gyakori szokás volt az, hogy idegen legénynek táncospárt vittek (osztottak) a bálgazdák. Először táncoltak a nézelődő legény előtt, hogy lássa a leány táncudasát és úgy adták át az illetőnek.¹⁹ A régi időben voltak egy bizonyos időre megválasztott táncrendező táncmesterek. Utalunk az egyik legkorábbi részletes leírásra, a kőszegi ifjak 1697-ből származó tánc és mulatsági szabályaira.²⁰ Itt az egyes vidékek évenként megválasztott *legénybíróival*, *elsőlegényeivel* vagy az egyes erdélyi falvakban szinte hivatalszerűvé vált *kezeséggel* vonhatunk párhuzamot.²¹

Az eddigiekben — néhány történeti példát és recens adatot idézve — a táncmesterség régi fogalmát vázoltuk. Az adatokból világos, hogy a régi

¹⁶ Saját megfigyelésem és lejegyzésem egy mándoki lakodalomban, amelyen 1955. január 1-én Martin Györggyel együtt résztvettünk.

Az osztótánc dallamát „nyíri verbunknak” is nevezik. — Nyírmada. Népművelési Intézet lemeztár 79. sz. b oldal 3. dallam.

Az osztótánc filmfelvételét lásd: Mándok Népművelési Intézet Filmtár Positiv 242. (Gyűjtők: Pesovár Ernő és Lányi Ágoston 1955-ben.)

¹⁷ Pesovár Ferenc, *Tyukod táncai és táncélete. Szatmári táncok. Néptáncosok* Kiskönyvtára 9—10. sz. Bp. 1954, 11—12. old. A lakodalmi osztótáncokra vonatkozólag lásd még: A MNT III/B Lakodalom. 19—21. és 212—213. sz. táncok; Kálmány Lajos, *Szeged Népe* II. 213. old.; Réthei, *i. m.* 207—208. old.

¹⁸ Kaposi—Maác, *i. m.* 115. old.

¹⁹ Pesovár Ferenc, *i. m.* 15. old.

²⁰ Szopori Nagy Imre, *A kőszegi ifjak tánc és mulatsági szabályai*. 1697. Győri Történeti és Régészeti Füzetek 1865, 286—287. old.; Vö. Réthei, *i. m.* 73. old.

²¹ Faragó József, *Tánc a mezőszéki Pusztakamaráson*. Kolozsvár 1946. 3. Magyar-kapuson a kezesnek az elsőlegény felel meg. *u. o.* 4.; Martin György, *Bag táncai és táncélete. Néptáncosok* Kiskönyvtára. Bp. 1955, 16—18. sz. 9. old.

értelemben vett táncmesteri tevékenység a mai népeletben még eleven valóság. A XIX. században a tácmesteri fogalomnak még sokáig kettős jelentése volt. Czuczor-Fogarasi szótára a táncmestert kétféleképpen magyarázza: „Mester, ki másokat bizonyos táncznemekre tanít, idomít. *Magyar, francia, színházi táncmester*”. — majd folytatólag újra megemlíti mint az előtáncosnál — „Néhutt, pl. Érsekújvárott a népies innepélyű pünkösdi táncban am. *előtánczos*, ki a tánczkörtől különválva vagyis a kör közepén lejt párjával a tánczot s kinek lejtéseihez *alkalmazkodnak* a többiek. Tudni való, hogy erre a legügyesebb tánczost és tánczosnót jelölik ki.”²² Viszont ma már a nép táncmester elnevezés alatt szinte kizárólag csak táncitanítót ért. Réthei Prikkel Marián kutatásai szerint az ilyen értelemben vett táncmesterek a XVIII. század második felében jelentek meg, ezek elsősorban külföldiek voltak.²³ A reformkorszak idején kerültek előtérbe első neves magyar táncitanítók, akiknek működésével már bizonyos részletekben többen foglalkoztak.²⁴

Az eddigi összefoglaló leírások elsősorban a reformkorszakban működő táncitanítókkal foglalkoznak, akik az új nemzeti társastánc törekvések mellett a színpadi tánc művészetét is kiválóan képviselték. A falvakban megjelenő táncmesterekről a táncainkról szóló néprajzi leírások emlékeznek meg — és ezek szerint tevékenységük egyik jellemző mozzanata annak az időszaknak, amikor a parasztság táncéletében hatalmas változás áll be és a tánc hagyomány pusztulni kezd.²⁵ Jelenlegi közlésünk egy másik, eddig kevésbé ismert oldalról, az általuk tanított mozgások és a paraszti táncok közötti hasonlóság szempontjából kívánja működésüket vizsgálni. A tanulmányunk a továbbiakban a vidéki táncmesterek megjelenését, működését, néptáncainkra való hatását, illetve az általuk tanított magyar táncanyag és a paraszti tánc közötti hasonlóságot, néhány esetben azonosságát mutatja be egy tájegységen belül. E terület egyike a néptánc és a népi táncélet szempontjából legismertebb részeknek Szabolcs—Szatmár megyében. Vizsgálatunk elsősorban a jelenlegi megye régi szatmári részére terjed ki, tehát a Tiszahát (beleértve a beregi Tiszahátat is), Szamoshát, Erdőhát és Rétoldal (Ecsedi láp vidéke) táncanyagára. Némely vonatkozásban utalunk a szomszédos szabolcsi területre is, mert a probléma ott az eddigi gyűjtések és megfigyelések szerint hasonló a szatmári részhez. Ezen a vidéken több mai időkig működő táncitanárt kerestünk fel és megfigyeltük, hogy milyen táncanyagot tanítottak illetve tanítanak még ma is, így a magyar műtáncok mozdulatkinését, amelyekből egy-egy tánciskolai kurzus alkalmával az általuk összeállított

²² Czuczor—Fogarasi, i. m. VI.

²³ Réthei, i. m. 74. old.

²⁴ Réthei, i. m. 213. old.; B. Egei Klára, *A színpadi táncművészetünk fejlődése a reformkorban és a szabadságharc első szakaszában*. A magyar balett történetéből. Bp. 1956, 27—76. old.; Szentpál Olga, *Csárdás*. Bp. 1954.

²⁵ Maász László, *Somogyi táncélete*. Somogyi táncok. Bp. 1954, 38—39. old.; Molnár István, *Magyar Táncművészet*. Bp. 1947, 8. old.

különféle elnevezésű (magyar szoló, magyar kettős, sétapalotás) táncokat tanítják.²⁶

A kutatás itt azért jelentős, mert a táncmesterek ezekben a falvakban az ország számos más vidékéhez képest korábban jelentek meg. Az ország többi részén az eddigi adatok szerint, ha előfordult a korai időszak, az is csak szóróványosan. Kivételt képeznek természetesen a városok, így az alföldi parasztvárosok is, ahol szintén hamar megjelentek. Gondoljunk Györffy István „*Tánciskola a dűlőúton*” című leírására, amelyben utal arra, hogy a hetvenes években *Egres Kis Lajos* aratással egybekötött tánciskolái megszűntek, mert „ez időre esik Glück Mór tánc és illemtanár feltűnése Túrkevényben”.²⁷

Az ország nagyobb részén azonban az 1900-as évek elején vagy még általánosabban az első világháború után jelennek meg a táncitanítók.²⁸ Fontossá teszi ennek a területnek fenti szempontokból történő tanulmányozását az a tény, hogy néhány évvel ezelőtt még igen nagy szerepe volt a csárdásnak a táncalkalmakkor. A mai napig találunk a fiatal generáció között olyanokat, akik a csárdást jól táncolják. Nem az általánosan elsekélyesedett, hanem a mozgásanyagában figurálisan gazdag csárdásra gondolunk. Sőt, vannak egyes motívumtípusok amelyek elsősorban a fiatalok lábán élnek (kopogó, „dübögő” mozdulatok). Amellett, hogy korábban a polgári, később a modern divattáncokat ismerték és táncolták, a hagyományos csárdással állandóan éltek. Az utóbbi időben többször megfigyeltük, hogyha mulatságok alkalmával a túlnyomórészt modern társastáncok között felcsendült egy csárdás, sokszor fergeteges figurázást kezdtek, de már nem mindenki, hanem néhány hevesebb temperamentumú hagyományörző legény. Ez különösen mindig fokozódott a bálók éjféli utáni hangulatában. Ha a lassú csárdást már a városban közismert — ahogy Tyukodon nevezik

²⁶ Lányi Ágostonnal együtt a következő táncitanárokat kerestük fel 1957 júliusában: Dér Imre Nyírbátor (sz. 1888); Molnár Gábor Mátészalka (sz. 1902); Szénási Imréné Ökörítőfülpös; Danda Jenő (cigány) kb. 38 éves Ökörítőfülpös; Danda Jenő éppen mint Szénásiné táncitanárnő segédje működött az örökítőfülpösi tánciskolán. Résztvettünk a tánciskola vizsgabáljának a főpróbáján; Molnár Gábor és Danda Jenő műtánc motívumainak egy részét részben Lányi Ágoston a helyszínen táncírással lejegyezte, részben filmen megörökítettem. (NIT 634 - NIFT. P 344.) Értékes adataikért és segítségükért ezúton mondok köszönetet.

²⁷ Györffy István, *Nagykünsági krónika*. Karczag 1922, 154. old.

²⁸ A tánciskolák megkezdésére az ország területéről kiragadok néhány tipikus példát; *Bagon* a 20-as években. Martin Gy., i. m. 16. old.; *Felsőtárkányon* 1920—25 körül. Bakó Ferenc, *Felsőtárkány néprajzi ismertetése*. Felsőtárkányi táncok (Néptáncosok Kiskönyvtára 11. sz.) 18. old.; *Somogyban* a századforduló után a 900-as években jelennek meg a tánciskolák: *Berzencén* 1900-ban, Pesovár Ernő gyűjt. NIT 297. *Vizváron* 1902-ben. Maácz László gyűjt. NIT 294. *Szennán* 1903—04 körül. Saját gyűjtés. Dávid János (1953-ban 65 éves) adatközlése. Lásd részletesen: Maácz László *Somogy táncélete i. m.* 38—39. old.; *Sárközben* a 900-as évek elején. Katona Imre, *Sárköz néprajza*. (Néptáncosok Kiskönyvtára 6—7. sz.) 24. old.; *Bátán* a 20-as években. Saját gyűjt. Pozsgai Jánosné (1958-ban 59 éves) adatközlése; *Bogyiszlón* 1926 körül. Saját gyűjt. Rácz Ferenc adatközlése 1958-ban (sz. 1903.). Fejér megyei *Cecén* 1900 körül. Saját gyűjtés. Pordány Sándor (1957-ben 72 éves) adatközlése; *Alapon* 1926 körül. Ulicza János (sz. 1898) adatközlése; A *palóc földön* viszonylag elég későn jelennek meg a táncmesterek. — Vö. Gönyei Sándor, *Tánctanulás falun*. Tánc-tudományi Tanulmányok Bp. 1958, 142. old.

— „tangós” fogással és lépéssel járták, az ugrós (friss) zenére még figuráltak. Tyukodon, ahogy ezt egy 1954. évi regruta bálban láttuk, már kötelező volt a lassúnak az említett módon való táncolása és a legények szinte már szégyellték a régi táncmódot. A szamosháti Panyolán, egy 1953-as szintén őszi regruta-bál alkalmával a csárdást a bálozók egynegyede járta hagyományos módon (40—50 táncospár közül 10—12). Itt a lányok szinte kivétel nélkül tudtak alkalmazkodni a legények mozgásához. A panyolaiakat csúfolták azzal a Szamos tulsó partján lakó szamosszegiek, ha csárdást húzattak, hogy „ne húzd azt a panyolai hallgatót”, mert ott szerintük csárdást húznak hallgató helyett is.²⁹ (Éjfél után szokás a bálkon a hallgatók húzatása.) Tisztaberken nevetve említették a lányok egy kenderdörzsölőn, hogy milyen furesán „ugrálnak” még a fiatalok a szomszédos Túrricsén. Más falvakban is sikerült a fiatalok táncát megfigyelni és részben filmszalagon megörökíteni, így Kispaládon, Botpaládon, Darnón, Jánkmajtison, Kisszekeresen, Nagyszekeresen, Nemesborzován és Ökörítőfülpösön. A 30-as és a 40-es években a csárdás táncolása még általánosabb volt, ezt bizonyítja a Tyukodon jelenleg harminc éven felüliek igen gazdag és nehéz figurális táncstudása.³⁰ A rohamos átalakulás az utóbbi időkben folyt illetve folyik le szinte a néprajzi gyűjtők előtt. *Ezeknek a fiataloknak és az idősebbeknek a táncában, a csárdásban és a magyar verbunkban meglepően sok mozdulat egyezik meg a táncmesterek által tanított népies műtáncanyaggal.*

A táncmesterek amint már említettük, elég korán megjelentek a Szatmár megyei falvakban. Az idősebb emberek emlékezete szerint, már a múlt század vége felé, a legtöbb helyen tánciskola volt. Móricz Zsigmond a népköltési gyűjteményének előszavában már élő táncoknak nevezi a szatmári parasztság körében a kor divatos táncait, a „túr” táncokat. A vidék rövid néprajzi jellemzésénél a kaláka mulatság említése után a bálrendezést a következőképpen írja le: „Már a *biletás bálnak* van rendező bizottsága, nyomtatott meghívója, rendezői jelvénye és este 9 óra felé gyűlnek a táncra, mint az urak. Itt is csak az aztán a zene, ami amott. (Már mint a kalákában a cigányzene — *P. F.*) Csárdás járja, bár a *tour* tánc se ismeretlen, s a csűr felgírjandozva, zöld-ágazva bálterem lesz valójában, mikor körbe-körbe kalamajkózva *polkát, mazurt, valcert* járnak, amit tánc-tanítótól tanultak ám.”³¹ Móricz megfigyelése szerint a bálók rendezésénél szinte egészen városi, polgári rendezői szokások érvényesülnek (rendezőbizottság, nyomtatott meghívók, rendezői jelvények, 9 órai kezdés). Ugyan-ezeket a rendezői vonásokat jegyezhattük fel a különböző korú emberek-

²⁹ Parra István szamosszegi legény (1954-ben 28 éves) adatközlése.

³⁰ Lásd a tyukodi táncok filmfelvételét. NIFT. P. 285. Gyűjtők: Andrásfalvy Bertalan, Maác László, Pesovár Ferenc 1955 márciusában. Elsősorban Kiss Tibor akkor 32 éves és Harsányi Bálint 30 éves földművesek táncára utalok.

³¹ Az idézet Móricz Zsigmond kéziratban lévő népköltési gyűjteményének az előszavából való. Móricz 1903-tól több éven át népköltési gyűjtést végzett Szatmár megyében, elsősorban szülőföldje környékén. A gyűjtemény előszavát 1903-ban írta meg. — Az adatokért köszönetet mondok Gyüsi László tatabányai tanárnak, aki a gyűjteménnyel részletesen foglalkozott.

A *tour* meghatározását lásd: Róka P. Pál, *A táncművészet tankönyve*. Nagykőrösön 1900, 52. old.

től néprajzi gyűjtéseink során. Ezek természetesen a megrendezett és nem a spontán mulatságokra vonatkoznak, mint a citerabálok, „tapotók”, kenderdörzsölők, fonók vagy egyéb kalákák. Az utóbbit Móricz is szembeállítja a megrendezett bálokkal. A spontán táncalkalmakkor — mint Móricz is említi — inkább csak csárdást táncoltak.

Mikor tűntek fel és kik voltak az első névszerint ismert táncmesterek? Az egyik legrégebbi adat Jánkmajtisról való, s eszerint ott már a 70-es években volt tánciskola.³² A múlt század 80-as éveiben Mátészalka környékén megjelent Tarnóczy Mihály, kinek az egyik legkorábbi és legkedvesebb faluja *Szamosszeg* volt. „Tarnóczy táncmester járt a faluban (ti. Szamosszegen). Ő tőle tanulták a túrtáncokat és a magyar szólót. Ő szoktatta őket a felkérésre is.”³³ Ugyanabban az időben tanít Olesvaapátin és Panyolán is.³⁴ Tarnóczy Mihályról annyit tudtunk meg, hogy 1926-ban halt meg 85 éves korában. Mielőtt ezen a vidéken megjelent, már táncmesterséggel foglalkozott. Ő tanított Kocsordon, sőt Ökörítőfülpösön is.³⁵ A másik névszerint ismert múlt századvégi táncmester a *Panyolán* megtelepedett *Piros Bálint*. Míg Tarnóczy Mihályt Mátészalka környékén ismerik, addig Piros Bálintot Panyolán túl az Erdőháton is emlegetik. *Darnón* 1895 körül járt Piros Bálint és ugyanerre az időszakra helyezhetjük *Kis- és Nagyszekeresen* való feltűnését. Nagyszekeresen énekelték róla a következő nótát:³⁶

„Piros Bálint tanított,
Lába közé szorított,
Nem jól jártam a táncot,
Elverte a nadrágot.”

Ugyancsak 1895 körül volt az ország egyik legkisebb falujában, az erdőháti *Nemesborzován* első ízben tánciskola és a szomszédos falvakból ismert adatok alapján valószínűleg itt is Piros Bálint volt a táncmester.³⁷ (A falunak jelenleg kb. 115 lakosa van.) *Tarpán* már kb. 60 éve volt tánciskola, ahol Piros Bálint is tanított.³⁸ Érkeztek távolabbi városokból is táncitanítók. Ezeknek a nevét, mivel valószínűleg nem állandó jelleggel tanítottak, a környéken nem ismerik. *Botpaládon* említették, hogy tánciskola már a századfordulón volt, és Budapestről, Debrecenből jöttek táncmesterek.³⁹ *Tiszaadonyban* 1898 körül volt először tánciskola, ahol a barabási táncmester tanított.⁴⁰ *Tyukodon* a századforduló táján szintén volt tánciskola;

³² Vojtovics Ferencné Gyulai Marianna sz. 1868 adatközlése 1955-ben.

³³ Miglécz Béláné, Erdősi Jenő és Vadányi János gyűjt. 1954, NIT 376.

³⁴ Srutek Julia olesvaapáti gyűjtése. 1954, NIT 375.

³⁵ Molnár Gábor mátészalkai tánctanár adatközlése Kocsordra vonatkozóan; — Gönyey Sándor, i. m. említi Tarnóczy Mihályt Ökörítőfülpösön való feltűnését.

³⁶ Tukacs Bertalan (1955-ben 84 éves) darnói földműves adatközlése; — Tar János (1958-ban 69 éves) paraszttzenész adatközlése, Nagyszekerese; — Hajdu Gusztáv (1958-ban 70 éves) volt kisszekeresei paraszttzenész adatközlése.

³⁷ Nagy György (1958-ban 79 éves) nemesborzovai lakós adatközlése.

³⁸ Martin György gyűjtése 1955-ben. NIT 618.

³⁹ Maác László gyűjtése 1955-ben. NIT 445.

⁴⁰ Martin György gyűjtése 1957-ben. NIT 617.

ott a század elején *Varga László* csengeri tánctanár működött, aki 1907-ben a fúvósbandát is megalakította.⁴¹ Erdőháton *Kisnamény* környékén 1907 körül egy *Samu* nevű kis ember tűnt fel táncot tanítani, s csodálkozva emlegetik, hogy az a „csöpp ember miként kijárta a magyar szót”.⁴² A 20-as évektől tanít *Molnár Gábor* mátészalkai táncmester, ki az egész szatmári részt bejárta, mint tánctanító.

A táncmesterek leginkább az *iparos* mesteremberek közül kerültek ki, ami általános jelenség volt az egész országban.⁴³ Azt a tánctanítót, aki nem rendelkezett oklevéllel, vagy működési engedéllyel, *kontárnak* nevezték. Egy ideig mint segédek működtek, gyakorlott idősebb mesterek mellett és utána önállósodtak. Molnár Gábor, ki eredetileg szintén iparos volt, 1920–1926-ig Tarnóczi Mihály tanítványaként járta a vidéket, majd annak halála után 1929-ben szerezte meg a tánctanári oklevelét. Molnár Gábor az egész szatmári és beregi területre, de a Nyírségben is eljutott néhány helyre, mint Anarcs, Petneháza, Kállósemlyén, Timár, Rakamaz, sőt Beregszászon és Szatmárnémetin is volt tánciskolája. Az egyes vidékeken segédjei voltak: Orosz László kereskedő Tisza-beccsen, Kiss Ignác Csengerben, Czurmul Pál borbély felesége Kispaládon, Danda Jenő Ökörítőfülpösön. Rápolton Sztojka János 10 évig, Nagyecsedén Weiss József 15 évig, a beregi részen pedig a vásárosnaményi Szikszai Tibor volt sokáig a segédje. A beszédett jövedelem bizonyos részét ők kapták. Voltak azonban helyi táncmesterek is, akik a községben vagy esetleg a szomszéd falvakban rendeztek tánciskolát. Kishodoson a 20-as években Bak Antalné parasztasszony tartott tánciskolát a falujában.⁴⁴ A paraszti származású Kiss Gyula a 20-as években amikor még korcsmáros volt, a csengeri Kiss Ignác segédjeként működött a helyi tánciskolában.⁴⁵

A tánciskolát maga a mester, de legtöbbször valamelyik segédje szervezte meg. A 20-as, 30-as években egy szezónban 20 helyen is tartott egy mester tánciskolát. Egy nap 5 kilométeres körzetben három helyen tudtak órákat adni. Egyik helyen pl. d. u. 3–5-ig, a másik helyen 6–8-ig és a harmadik helyen 1/2 9–11-ig. A tánciskola 6–8 hétig tartott. Zeneest vagy ösztánc általában minden vasárnap és ünnep alkalmával volt. Ide az iskolában résztvetteken kívül vendégek is jöhettek s a bevétel a táncmester külön jövedelmét jelentette. Nyáron udvaron is rendeztek tánciskolát, ösztáncot vagy vizsgabált. Az udvarban frissen leszórt föld vagy homok letaposására is felhasználták a tánciskolát: „ledülückélték a földet”. Ezt a szokást a paraszti „tapotó”, taposó bálokkal hozhatjuk párhuzamba.

A vizsgabálra meghívót nyomattak, amelyen feltüntették a bál helyét, idejét, a belépődíjat, a bemutatandó táncokat, továbbá, hogy táncverseny,

⁴¹ Pesovár Ferenc, *Tyukod táncai és táncélete*. Szakdolgozat. Eötvös Loránd Tud. Egy. Néprajzi Intézet.

⁴² Tar János (1958-ban 69 éves) adatközlése. Nagyszekeres.

⁴³ Lakatos Károly, *i. m.* Kárhoztatja őket: „...sok Kupcihér-kaptafa vagy szabóasztal mellől megugrott kontár tánctanítók – vagy – „művészek” (sic) ...” 66. old.

⁴⁴ Bak Antalné (1953-ban 61 éves) kishodosi asszony adatközlése.

⁴⁵ Kiss Gyula (1953-ban 61 éves) tyukodi lakos adatközlése. NIT 267.

szépségkirálynő illetve bálkirálynő választás lesz. A táncversenyre helyi bíráló bizottságot választottak. (Lásd a mellékelt 1934-ből származó győrtelki meghívót; 1. kép.) A tanfolyamon résztvevő tánciskolások között díszoklevelet osztottak ki. Aki díszoklevelet kapott, kendővel ajándékozta meg a táncmestert. A táncmester a leendő bálkirálynő részére valami tárgyat, az utóbbi időkben karórát vett. Eladásra szánt jegyeket osztott ki a lányok számára és akitől a legtöbb jegyet megvették az nyerte el a címet. (A bevétel összege a táncmesteré lett; a győztestől szintén kendőket kapott ajándéku.) Ilyenkor megindult a vetélkedés és a korteskedés a legények között, hogy kinek a szeretője legyen a bálkirálynő. 1928-ban Tiszabecsen egy vizsgabálon résztvevő 5 hordó sört, 10 kilogram kolbászt és 20 liter pálinkát vett a társai számára, hogy menyasszonyának sikerüljön megszerezni a bálkirálynői címet. Ezen a szépségversenyen 850 pengő bevétel volt; a győztes díszoklevelet és karórát kapott. Megtörtént Tákoson, hogy egy személy 500 pengőt kifizetett a jegyekre.

A táncmesterek mindig a kornak megfelelő divattáncokat tanították. Így a polgári körökben tanított contre jellegű táncokat, mint a francia négyest, lanciaert, körmagyart és a többi körben haladó tour jellegű táncot. Ezek közül meg kell említenünk a sima-, sebes-, rezgő- és kreutzpolkát, továbbá a „padugátért” (pas de quatre) „patipatinót” (pas de patineurs) valcert, boszton valcert, mazurkát, „polonézt” (polonais). Említenek néhány játékos jellegű táncot, a „székest” és a „fenyegetőst” (tréfás polka). Ezen a vidéken is megjelent a táncmesterek tananyagában a „golya”. A háború után tanították az újabb társastáncokat, mint a charlestont, rumbát, „vanszteppet” (one stepp) és a 30-as évektől a tangót és a fox-trottót. A magyar táncok közül tanították a palotásokat, a magyar kettőst, a magyar szólót és sokszor a csárdást is. Az emberek felsorolják, hogy mennyi táncot tanultak (12, 22 stb.) de hogy pontosan mit, már nem tudják megmondani. Sőt a tanult táncok egy részét a tánciskolák legtöbb résztvevője a tanfolyam elmúltával már nem is táncolta. Legnépszerűbbeknek bizonyultak azok a táncok, amelyeknek spontán jellegük és kevesebb koreográfiai kötöttségük volt. Ilyenek voltak a polkafélék, mazurka és a valcer. Ezek azok a táncok, amelyek táncmesteri közvetítés nélkül is elsősorban terjedtek a parasztság körében. A magyar műtáncokat sem tudták megjegyezni azok mesterként felépítettsége miatt; ami megmaradt bennük, elsősorban a mozgásanyag volt. Ezeket a motívumokat egy bizonyos dallamra (általában a „Ritka búzára”) bemutatószerűen táncolták vagy a csárdásban is felhasználták. Erre még később visszatérünk.

A táncokkal együtt, mint már tudjuk, a táncmesterek hatására bizonyos polgári rendezői elveket és táncszabályokat vettek át. A régi intéssel vagy névvel való táncrahívás helyett meghonosodott a meghajlással való táncrahívás. Megfigyelhetjük, hogy ma a legidősebb emberek is meghajlással viszik a nőt táncba. A bálók szüneteiben bevezették a körsétát, amikor is a bálgazda bejelentette: „Séta jobbra” és akkor párosan körbe sétáltak, miközben a legények lábán „zörgött” a sarkantyú.⁴⁶ Ezek a szokások elsősorban a „bilétes bálókra” (meghívós bálók) vonatkoztak.

⁴⁶ Tar János nagyszekeresi paraszttanész adatközlése.

Meghívó.

Molnár Gábor tánciskolájának növendékei

1934. év március hó 4-én, Győrteleken, a Csizmadia Gyula udvarán
levő csinosan díszített tánctermében, magyar- és modern táncversennyel
egybekötött **zártkörű**

Táncvizsgabált

rendeznek, melyre b. címet és kedves családját tisztelettel meghívjuk.

A magyar szólót 32 figurával táncolják: Koncz Ilonka, Domrády Ilonka, Korcsuk Irénke, Virág Juliska, Kiss Matild, Kovács Erzsébet. Ezenkívül este 11 órakor bemutatunk 12 legszebb magyar táncot, valamint a legújabb modern táncokat u. m.: diszpalotás, körmagyar, magyarkettős, sétatapolás, sétatapolka, rezgő, szaloncsárdás, polonész, boszton, bosztonvölcer, tangó, rumba, foxtrott, vansztepp és a szép magyar csárdást. A megemlített táncokat bemutatják: Nagy Ernesztin, Kormos Boriska, Nagy Erzsébet, Baráth Margit, Sándor Ida Lujza, Koncz Ilonka, Koncz Irénke, Korcsuk Irénke, Domrády Ilonka, Kiss Matild, Virágh Jolánka, Virágh Juliska, Gere Lenke, Kubinyi Klárka, Kovács Erzsébet, Kubinyi Mihály, Kubinyi Károly, Kubinyi István, Kubinyi Gyula, Radványi Károly, Szabó János, Szabó Jenő, Ifj. Kósa Zsigmond, Ifj. Kósa Barna, Kovács Endre, Szabó László, Kiss Péter, Antal Andor, Pálkás György, Plébán László, Andrassy György, Nagy Dezső, Paskuj István, Kiss Pál, Kiss Ferenc. A fentnevezett táncokat, akik legszebben táncolják, illetve legtöbb szavazatot kapja **diszoklevelet** fog nyerni, melyet a bíráló bizottság fog oda ítélni. Bíráló bizottság elnökei: Kubinyi Ambrus, Kovács Sándor főbírók, Radványi Károly, Szűcs Lajos, Csizmadia Gyula, Sarkadi Dániel, Kovács Dániel, Csahóczy Sándor, Veress Miklós, Némegy Bálint bíráló bizottsági tagok. Az általános tánc kezdete d. u. 6 órakor. A táncversenyen részt vehet az is, aki a tánciskolának nem volt tagja.

Belépő-díj 1 pengő, tánciskolásoknak 50 fillér.

Kifűnő zenéről gondoskodik van.

Főisp. Lajos Művész-Iskola

A szatmári parasztság a táncmesterek által tanított táncokat, melyeket bizonyos kötöttség és körbehaladás jellemzett, „túrtáncok”-nak, a szomszédos Nyírség északi részén pedig „túltánc”-nak nevezték. A táncokat eleinte sokkal kevesebben tanulták a tánciskolákban; elsősorban az iparoság és a módosabb gazdák fiai jártak oda. A szegényebbek közül is, aki hajlandóságot érzett megtanulásukra, igyekezett azokat valami módon ellesni. Előfordult, hogy olyan cseléd, aki ugyan tánciskolába nem járt, de a gazdája lányát oda időnként elkísérte, látásra úgy megtanulta a táncokat, „hogy első díjat nyert volna” a táncversenyen.⁴⁷ Az első háború előtt, a visszaemlékezések szerint a tánciskolák ellenére a túr-táncok nehezen hódítottak teret. „A túr-táncokat nem nagyon táncolták a bálban, a többi fiú nem hagyta járni. Én szerettem és egyszer-kétszer egy éjszaka húzták is, de nem engedték, hogy járják.”⁴⁸ Abból adódtak a legények közötti összetűzések, hogy rendelték valami új nótát és a többi nem tudott rá táncolni. „Egyharmada tudta, kétharmada nem tudta, ezen volt a veszekedés.” Amikor a bálrendező a bilétes bálon „kimondta”, hogy „túrtáncok”, akkor meghatározott sorrendben — nyilván amiként a tánciskolában szokásos volt — eltáncolták egymás után a tanult táncokat.⁴⁹ A legáltalánosabban táncolt tánc azonban mindig a csárdás volt. „Vót olyankor, hogy vót valakinek kedve rezgőre, keringőre. Kétszer háromszor fordult elő egy éjszaka. Nem nagyon szerették. Legfeljebb 3—4 pár járt. Mindig csak a csárdás ment.” A mai időkben táncolt modern társastáncokkal az öregebbek nemcsak a csárdást, hanem a valamikor általuk táncolt túr-táncokat is szembeállítják. „Elmúlt az a világ, amikor szépen táncoltak. A padugáttert jártuk akkor.” A mai táncokat az öregek, mivel a nevüket nem tudják, hangutánzó szavakkal „hipp-hopp, sity-suty, ringy-rongy táncoknak” nevezik. A csárdás mind ritkább táncolásával kapcsolatban említik az idősebbek: „Már nem húznak ma magyar csárdást, még ha kihúzzák sem járják a fiatalok, troxhox, hüty-hüty táncokat járnak, ez nem tánc.”⁵⁰

Az idősebb parasztemberek hangoztatják, hogy táncmester nélkül is megtanultak táncolni. Sőt, rátartiságból azt is emlegetik, hogy még a táncmestert is „kitáncolták”. Egy-egy „gavalléros” ecsedi-lápi legény a táncmestert sokszor megszégyenítette a tánctudásával. Számos történetet tudnak a környéken makacs hírből levő tyukodiak arról, hogy miként „babráltak ki” a táncmesterrel. Az egyik történetet, amit több variációban ismernek, a környék leghíresebb táncosához, a 30-as években elhunyt Gyene Gáspárhoz fűződik. „Volt egy táncmester Szatmárnémetiből 1910-ben. Tóth Gáspár és még hárman jelentkeztek a tánciskolára. Én a legények között ültem és figyeltem. Bagoly Gyuri (Gyene csúfneve) is ott ült. Mikor a táncmester a táncokat bemutatta, bosztont, rezgőt stb. kevesen jelentkeztek, neheztelték a fizetést. Asztal mellett ült Gyene Gáspár ésmondotta:

⁴⁷ id. Tóth Ferenc tyukodi (Hörsögfalu) lakos adatközlése Csegöldre vonatkozólag. (1955-ben 56 éves.) NIT 507. Laurenszky Ernő és Pesovár F. gyűjtése.

⁴⁸ Martin György gyűjtése: Csengerújfalú. 1956. NIT 605.

⁴⁹ Tóth Ferenc tyukodi lakos adatközlése Csegöldre vonatkozóan.

⁵⁰ Martin György gyűjtése. Ökörítőfülpös. 1954. NIT 602.

Mester úr, hadd járjak el egy táncot, el tudja-e járni? Húzódni, mondta a mester, és Gyene Gáspár elkezdett táncolni. Illegette magát mint mikor a rezgőnyárfa mozog. Lábain amint csapott, akkor hegyezett és sarokra vágott. 10 percig tartott a tánc. Egyet fittyentett, nagyot fordult és megvágta a csizmáját. Kérdezte a táncmester, hogy kitől tanulta ezt? Született erre a táncra — felelte Gyene Gáspár.⁵¹ Molnár Gábor mátészalkai tánctanár úgy emlékszik vissza tyukodi tanításaira, hogy oda nem szeretett járni, mert állandóan megzavarták a tánciskola menetét. Megtörtént, hogy a tánciskolában tanítás közben odament két legény a zenészek elé és csárdást rendeltek, neki pedig megmondták, hogy üljön le, mert „nem kell fox, csak csárdás”. Ezekből az esetekből világossá válik a parasztság egy részének bizonyos szembenállása az új táncokkal.

A táncmesterek által tanított magyar műtáncok a vizsgabálokra konstruált mutatványos táncok voltak, amelyeket abban a formában, ahogy tanulták, elfelejtették. Ami megmaradt ezekből a táncokból, a motívumoknak egy része. Ezek a motívumok az eddigi megfigyelések szerint a hagyományos csárdásban és a magyar verbunk mozdulatanyagában fordulnak elő.

Szatmárban *magyar verbunknak* neveznek egy csárdásnál lassúbb tempójú, mindig ugyanarra a verbunkzenére táncolt, bemutató jellegű feszes táncot, amely egy bizonyos következetes felépített szerkezettel rendelkezik. Ez a felépítettség azt jelenti, hogy a táncdallam elején lépő, bokázó, majd szökkenő mozdulatokkal kezdik és a második részében végeznek nagyobb, általában csapásoló mozgásokat. A dallam egy múlt századi hangszeres verbunktípus, amelyet a szatmári, sőt a szabolcsi részekén is ismernek. A dallam első felét a legmélyebb húron, a g húron azaz a „rézhúron” kezdik. A táncot így is kéri: „fordíts rá a rézhúrra!” — vagy — „játsszál nekem magyar verbunkot, de rézhúron”. A dallamnak erre a részére táncolják a lépő, bokázó mozdulatokat és régebben a sarkantyú pengésével sajátságos kíséretet adtak a mély húron „vágosan” (feszes ritmusban) játszott zenének, ami a táncnak ünnepélyes, méltóságteljes hangulatot teremtett. Amikor a zenész az „összes húrra átvágott”, akkor kezdődnek a nagyobb mozgások, csizma és combbütések. Ez a tánc elsősorban bemutató jellegű „ritka volt, aki el tudta járni” és legjobban az Ecsedi-láp környékiek értenek az eltáncolásához. A táncot a férfiak egyedül vagy esetleg nővel párosan táncolják és az utóbbi esetben tánc közben egymást gyakran elengedik, vagy össze sem fogódzkodnak. Ilyenkor a nő a férfi mozgását kíséri táncával. Ebből a néhány sajátosságból is láthatjuk már, hogy a magyar verbunk a hagyományos lassú tánc egyik jellegzetes típusa. A legritkább esetben hozzák kapcsolatba a történeti verbunkkal és akkor is csak tudálékos magyarázattal. Ez a tánc motívumkincsében sem mutat nagy különbséget a csárdás különböző típusainak a mozdulatanyagával szemben és elsősorban a fent említett sajátosságok választják el attól.⁵²

⁵¹ Osváth Károly (1953-ban 55 éves) tyukodi földműves adatközlése. NIT 267.

⁵² A magyar verbunk elemzésével részletesen a készülő Szabolcs-szatmári kötetben foglalkozunk. A magyar verbunk zenéjét lásd Martin Gy. és Pesovár E., *A magyar néptánc szerkezeti elemzése* c. tanulmányban. Példatár: II. sz. tánc kísérő zenéje.

A „magyar szólót” a múlt század vége óta tanítják a táncmesterek és motívumainak a számát a parasztok is bizonyos mennyiséghez kötik, többnyire 32-ben állapítják meg. Ez a parasztság tudatában asszociáció folytán a magyar verbunk mozdulatkincsének a mennyiségi meghatározásához kapcsolódott.⁵³ A magyar verbunk fogalmát és az elnevezést ma már állandóan keverik a magyar szólóval. Az idősebbek még élesen elválasztják a kettőt, elsősorban a zene alapján. (A „magyar szólót” általában a „Ritka búzára” táncolják.) Az egyik idős tyukodi zenész beszélte el a következőket: „Ágerdőben két évvel ezelőtt voltunk fűjni. Rendeltek az öregek magyar kettőt, magyar szólót rézhúron. A ritka búzát játszottuk nekik, de mondták, hogy ez nem a valódi. Valódi a magyar szóló (a magyar verbunk zenéjére gondolt) rézhúron.”⁵⁴ A magyar verbunk esetében mindig meg kell vizsgálni, hogy milyen zenére mit táncolnak. Sokszor a „Ritka búzára” is hagyományos paraszti táncot járnak. A tyukodi Kajus László aki pásztorcsaládból származott, egyik legszebb és leggazdagabb formáját táncolja a verbunk zenére, de „magyar szólónak” nevezi. Míg Kiss Gyula tyukodi lakos tánca, aki édesanyjától tanulta a motívumokat és szintén az említett verbunkzenére járja — a tánciskolában mint táncmester segédje tanította is valamikor — erősen műtánc hatást mutat. (2. kép.) Ő viszont magyar verbunknak nevezi a táncot, amelyben a következő motívumok fordulnak elő: előrevágás, hátravágás, hirintázás, hegyező változatok, négyes csillag, olló (az utóbbi eltér az általános táncmesteri olló motívumtól). Ezek a felsorolt motívumok már eléggé feloldódtak a táncában.⁵⁵ Ha az ököritői magyar verbunk Szakács Gergely által táncolt típusát vizsgáljuk, kitűnően tanulmányozhatjuk a táncába beleötvöződött műtánc mozdulatokat.⁵⁶ Ez a verbunk a következő motívumokból épült fel: emelkedő, dupla bokázó (kettőző), a sarkaló olló (az olló tyukodi elnevezés), hátravágás, kisharang, sarkazó, csapás, bokázó, kettős bokázó, majd előre-vágó cifrák következnek. A motívumok egy része a táncmesterek tananyagában is megtalálható. (Lásd a mellékelt táblázatot.) Ezekből a mozgásokból harmonikusan, a néptánc törvényeinek megfelelően építette fel a táncát. Hasonlóképpen látjuk jelentkezni a műtáncainkban lévő megegyező motívumokat a megfigyelt és részben filmen megörökített nagyecsed, győrteleki, urai, és a jánkmajtisi verbunkokban.⁵⁷ Az eddigi kutatások alapján megállapíthatjuk, hogy a *magyar szóló mozdulatkincse asszimilálódott a magyar verbunkhoz és annak bemutató jellege hozzájárult eleven gyakorlatának a folytonosságához.*

⁵³ Lakatos Sándor és Károly i. m. szerint a verbunkos és általában a magyar tánc kb. 32 meghatározott figurából áll. 140—141. old.

⁵⁴ Nagy Imre (1953-ban 61 éves) tyukodi zenész adatközlése. NIT 267.

⁵⁵ Lásd a tyukodi táncfilmet. NIT Ft. P. 285.

⁵⁶ Martin Gy.—Pesovár E., i. m. II. sz. tánc.

⁵⁷ Nagyecsed NIFt. P. 246. Gyűjtők: Kiss Márta, Martin György és Vásárhelyi László 1955-ben; Győrtelek NIFt. P. 250. Martin György, Pesovár Ernő és Ferenc gyűjtése 1955-ben; Jánkmajtis NIFt. F. 383/8 mm. Gyűjtők: Martin György és Pesovár Ferenc 1954-ben; Ura. 8 mm-es film Martin György gyűjtése és tulajdona (1956).

Molnár Gábor említette, hogy a táncmesterek bizonyos esetekben a csárdást is tanították és a friss részében a magyar szőlóban megtalálható motívumokat használták fel (kisharang, nagyharang, előre-vágás, hátravágás, a nő kiforgatása, beforgatása stb.). Megtörtént, mint Tarpán is, hogy az ott megfigyelt sajátosságokat használta fel a csárdás tanításánál (összefogódzási mód). Ezen a vidéken is a csárdás tanulásának a módja elsősorban a megfigyelés és a titokban gyakorlás volt. Az elmúlt időben gyakran fogták meg félreeső helyeken, istállókban, ólakban a vasvillát, seprűnyelet a figurák gyakorlásához. Az idősebbektől olyan mozdulatokat is ellestek, amit azok valamikor a tánciskolában tanultak. Az időnként megismétlődő tánciskolák után is megmaradt bennük néhány motívum, amely hozzájárult mozdulatkincsük gyarapodásához. *A még elevenen élő csárdáskultúra következménye, hogy hasonítani tudták az új mozdulatokat a táncuk törvényszerűségéhez.* A szatmári csárdás egyik alapvető törvénye a fennhangsúlyosság, vagyis a zene első ütemére alulról felfelé történő merőleges mozgás. Minden $2/4$ értékben az első negyed a hangsúlyos. A másik lényeges változást az okozta, hogy nem a táncmesterek által tanított mechanikus sorrendet és kötési módokat használták, hanem teljesen *beleillesztették az új mozdulatot a csárdás törvényszerűségei szerint használt szerkezetbe.*

A következőkben egy táblázaton bemutatjuk Molnár Gábor mátészalkai és Danda Jenő ököritőfülpösi táncmesterek motívumkincsét. Azokat a motívumokat, amelyeket Róka P. Pál *A táncművészet tankönyvében* (1900) felsorol és a leírt mozdulatokkal megegyeznek, a táblázaton jelezzük. A továbbiakban a paraszti táncokban megtalálható és az említett táncmesterek mozdulatanyagával megegyező változatokat is közöljük. Molnár Gábor motívumait a példatárban M betűvel, Danda Jenőét D betűvel, a paraszti variációkat N betűvel jelöljük. A zárójelbe helyezett szám a példatár megfelelő motívumcsoportjának a mozdulatára utal. Danda motívumait a példatárban csak akkor közöljük, ha az mozgásában lényegesen különbözik Molnár változataitól. A két táncmester által használt motívum

2. Kiss Gyula magyar verbunkot táncol.
Tyukod. (Pesovár Ferenc felv.)

Molnár Gábor motívumai	Danda Jenő motívumai	Róka P. Pál A táncművészet tankönyve (1900)	A szatmári néptáncban előforduló variációk
Emelkedő (1)			Ökörítőfűlpös
Könnyű bokázó (2)		Urak bokázója (173.)	
Férfi bokázó (3)	Bokázó (1)	Magyar magántánc bokázója (173.)	
Női bokázó (4)		Hölgyek bokázója (173.)	
Hétkokázó (5)			
Kiskörbokázó (6)	Körbokázó (2) Nagy körbokázó		Tyukod (1)
Cifra toppantó (7)		Cifra toppantó (176.) Kettőző (177.)	Ökörítőfűlpös (2) Tyukod, Györtelek, általános
	Oldalbokázó vagy páros oldalverő (3)	Nagyharang (176.)	Tyukod (3), Ökörítőfűlpös, Jánkmajtis, Kőlese (cigányok táncában gyakori)
	Keresztlépő (4)	Felugró bokaütéssel (178.)	Ökörítőfűlpös (cigánytáncokban gyakori)
Hegyező helyben (8)	Dupla hegyező (5) Dupla négyes		Zsarolyán (4), Nagyecsed, Tyukod (5)
Dupla hegyező (9)	Dupla hegyező Hirintázás (6) Előrevágó (7)	Váltó (179.)	Botpalád (6), Tyukod Nagyecsed (7)
Négyes csillag (10)	Dupla hegyező (8)	Négyes (csillag) (179.)	Tyukod
Vágó (11)	Kettőztető (9) Dupla olló (10)	Hegyező (175.)	Molnár István Magyar táncagyományok S/9 forma Tyukod- ról (8)
Hátravágás egy ütemre (12)	Hátravágó	Keresztező (csizmadiás) (180.)	Darnó (9), Nagyecsed, Tyukod, általános

Molnár Gábor motívumai	Danda Jenő motívumai	Róka P. Pál A táncművészet tankönyve (1900)	A szatmári néptáncban előforduló variációk
Hátravágás kettőre (13)	Hátravágás (11)		Nagyecséd (10), Tyukod, Győrtelek, általános
Előrevágó (14)			Tyukod, Győrtelek, általános
Kettős felugró (15)			
Andalgó (16)		Andalgó (174.)	Ökörítőfülpös (11), Botpalád (12), Tyukod, általános
Kígyó (17)	Kígyózás	Kígyó (177.)	Tyukod (13)
Olló (18)		Olló (175.)	Botpalád (14)
Lejtő (19)	Körlejtő Egyhelyben lejtő	Lejtő (174.)	
Kisharang (20)	Kisharang	Kisharang (176.)	Nagyecséd (15, 16), Botpalád, Panyola, Tyukod, általános
Dupla toppantó (21)			Tyukod (17, 18), Botpalád, általános
Nagyharang (22)	Nagyharang (12)		Botpalád (19), Panyola (20), Kispalád, Győrtelek, általános
Toborzó (23)	Előre kiszaladó (13) Toborzó Nagytoborzó	Toborzó (177.)	
Tipegő (24)	Általvetős (14) Körhrinta (15)		Tyukod (21), Győrtelek, Botpalád, általános Nyírség: Nyírtura, Kállósemlén
Magánforgó négyre (25)			
Magánforgó egyre (26)		Magánforgó (182.)	

3. Csárdás.
Hegyező. Tyukod.
(Andrásfalvy
Bertalan felv.)

4. Magyar verbunk.
Hátravágás. Nagyecsed.
(Vásárhelyi László felv.
Népműv. Int. Ltsz. 1482.)

5. Magyar
verbunk.
Kisharang. Nagy-
ecsed.
(Vásárhelyi László
felv. N. I. Ltsz.
1479.)

elnevezést tüntetjük fel (amelyek olykor eltérnek). Róka művében előforduló megegyező motívumokat a szerző elnevezésével jelöljük (oldalszámmal). A népi elterjedésnél azt a falunevet írjuk le először, ahonnan a motívum leírását közöljük. Mind a táncmesteri, mind a népi változatok leírása helyszíni megfigyelés és mozgófilm alapján történt. Azoknak a motívumoknak az elterjedését, amelyek az eddigi kutatások alapján majdnem mindenütt előkerültek, „általános” szóval jelöljük.

A bemutatott anyagból kitűnik, hogy a motívumoknak csak egy része egyezik a hivatalos szakeírásokkal (Róka). Az ismertetett táncmesterek motívumkincsében már erős változatképződés mutatkozik, így gondolunk elsősorban a Róka által közölt bokázó, váltó és csillagvariációkra (M 2 — M 10; D 1 — D 8). (3. kép.) Vannak olyan mozdulataik is, amelyeket a táncművészeti tankönyvek nem közölnek, ilyen a *nagyharang* és a *dupla toppantó* (M 22, D 12, M 21). Ezek az országos tan-

. Csárdás (egyedül). *Angalgó*.
Nagydobos.
(Martin György felv. N. I. Ltsz. 3431.)

táncát, amely sok helyen felbukkan a fiatalok lábán tánc alkalmával és „bokrétának, gyöngybokrétának” nevezik.

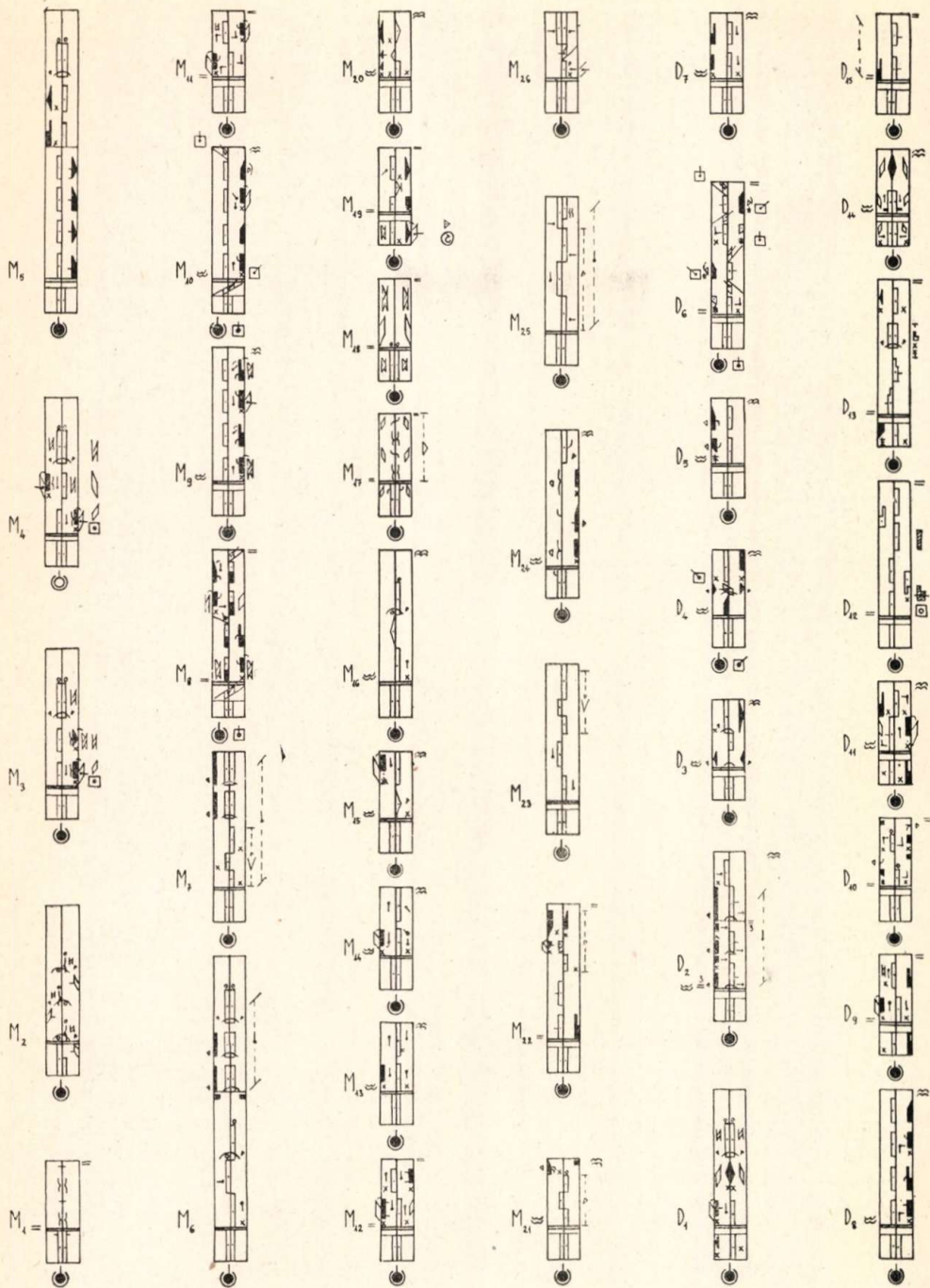
Ha a parasztság körében megtalálható változatokat vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy az egyik leggyakoribb motívum az *előre* és a *hátravágás* (M 14, N 10). Ez ugyan országos táncmotívum, de olyan általánosan, mint itt, sehol sem fordul elő; szinte mindenki ismeri. A „*hátravágás egyezve*” a szatmári férfi és párostáncok virtuskodó motívuma (N 9). (4. kép.) Tyukodról ismerjük azt a rendkívüli ügyességet igénybevevő táncot, amikor a földre lerakott üveget körül táncolja a férfi és a legnehezebb része, ami tulajdonképpen a virtust adja az, hogy az üveget hátravágással kell kikerülni.⁵⁹ A nők általánosan elterjedt mozdulata a „*kisharang*”, sok variánssal (N 15, N 16). (5. kép). Domináló szerepét mutatja az is, hogy a magyar verbunkot sokszor „*kisharang*” elnevezéssel említik. „Volt abban az időben az a kisharangosdi is, a feleségem is jól tudta rakni azzal a csepp lábával.”⁶⁰ Ismerik azt a kopogóval egybekötött kisharangszerű mozdulatot, amit a táncmesteri szakkönyvek nem említenek és Molnár Gábor „*nagyharangnak*” nevez (N 19, N 20). Ezt a motívumot általánosnak tekinthetjük és legsü-

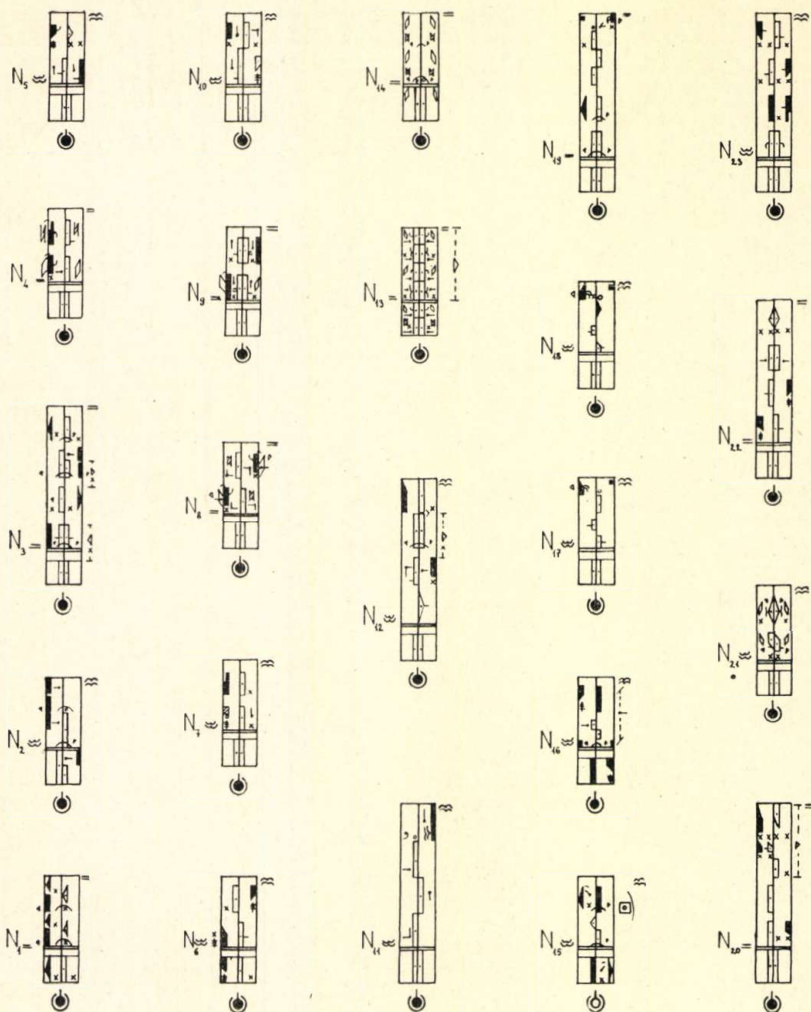
anyagtól eltérő változatok az e vidéki táncmesterekénél. Ugyan-ezek a motívumok megtalálhatók a parasztság tánckincsében is. Nagyharangon országos viszonylatban általában mást értenek (a D 3 mozdulatot). A „*hétbokázó*” elnevezésű motívum Molnár Gábor egyéni figurája, amit a magyar szülő egyik bevezető mozdulataként tanított (M 5). Az elnevezések sok esetben önkényesek és ez különösen Danda Jenő motívumelnevezéseire vonatkozik. Róla meg kell jegyeznünk, hogy ő ököritőfülpösi cigány, aki a parasztok és a cigányok táncát nagyon jól ismeri (csapásoló, kanásztánc stb.).⁵⁸ Motívumainál a fennhangsúlyosság is sokkal jobban megnyilvánul (D 3, D 11). A magyar szülő motívumainak egy részét közlése szerint Farkas Bertalan idős ököritői férfitől tanulta. Danda Jenő a környéken több helyen tanította az ököritői gyöngyösbokrétások „*fergeteges*”

⁵⁸ Lásd Lugossy Emma 1951-es filmfelvételét. NIFt. P. 117—118.

⁵⁹ Lásd a tyukodi filmet. NIFt. P. 235.

⁶⁰ Jakab Ilona gyűjtése. Kántorjánosi. Molnár István (1957-ben 69 éves) adatközlése. NIT 609.

rűbb előfordulását a megfigyelt panyolai bálakon tapasztaltuk. Igen gyakori táncmozdulat a *dupla toppantónak* nevezett harangváltozat (N 17, N 18). A *dupla bokázó*, az *andalgó* és ezek változatai mind a magyar verbunk, mind a csárdás alaplépései (N 2, N 11). (6. kép.) Gyakran előfordulnak a tyukodi Kiss Gyula által táncolt *olló* motívum variációi, amelyet leírásból nem ismerünk (Ökörítőfülpös, Botpalád, Tizsacsécsé),⁶¹ de az elnevezés és a motívum jellege táncmesteri eredetre vall (N 22, N 23). Danda által

⁶¹ Pesovár Ernő szóbeli közlése Tizsacsécsére vonatkozóan.

„oldalbokázó” - vagy „páros oldalverő” - nek nevezett és a többi ismertetett motívum nemcsak a parasztok, de a cigányok táncában is gyakori (D 3). Ezeket a mozdulatokat a „cigánytáncon” kívül általuk „cigánycsárdásnak” nevezett táncukban is használják, amely megegyezik a parasztok által táncolt csárdással. A cigányok őrzik meg egyes vidékek múltó hagyományait, így a táncot is. Az a jelenség, hogy a cigányok táncában fellelhetők a műtáncelemek, szintén arra mutat, hogy erős folklorizáció ment végbe, mert ők tánciskolába általában nem jártak. A fenti ismertetés alapján képet kaphatunk arról, hogy melyek a szatmári mozgásanyagra legáltalánosabban jellemző és a táncmesteri mozdulatkincsel megegyező motívumok.

Befejezésül meg kell említenünk, hogy ezeknek a táncmotívumoknak egy része az ország más vidékének a tánckincsében is megtalálható, de sehol olyan gazdag, eleven variációk nincsenek, mint itt. Az északkelet-magyarországi táncdialektus területén, ahová az ismertetett szatmári rész is tartozik, általánosak. A táncmesterek, amint már említettük, sok esetben a parasztság táncából is merítettek és múlt századbéli neves elődeik nyilvánvalóan a reformkorszak csárdásából és a különböző vidékek néptáncából alakították ki mozdulatkincsüket, amely idők folyamán fokozatosan merev formákká alakult. Szatmárban a táncmesterek korai megjelenése, a parasztság közelében való élés, a kölcsönhatások és az eleven csárdáskultúra mind hozzájárultak új mozdulatoknak a néptáncba kerüléséhez, felfrissüléséhez, egyes motívumok továbbéléséhez.

Budapest, 1959. február

MAÎTRES DE DANSE DANS LES VILLAGES DE LA RÉGION DE SZATMÁR

F. Pesovár

Au XVIIIème siècle et au début du XIXème, l'enseignement de la danse on Hongrie ne correspondait pas à la notion actuelle du maître de danse. A cette époque, ceux-ci jouaient le rôle de conducteurs, distributeurs et ordonnateurs des danses. La notion du maître de danse garda son double sens même au XIXème siècle, lorsque sa signification était encore conjointement: celui qui enseigne et celui qui conduit la danse. Selon la tradition contemporaine, les fonctions du premier danseur, donc de celui qui distribue, qui ordonne la danse sont assurées par les solistes de certaines danses («verbunk»), par les personnes chargées, pendant les noces, de certains services (suivants, garçons d'honneur, etc.) et, enfin, par les organisateurs des bals et amusettes (maîtres du bal, répondants, etc.). Aujourd' hui la dénomination de maître de danse ne s'applique exclusivement qu'à la personne qui enseigne la danse.

Dans les provinces hongroises, ce fut tout d'abord sur le territoire du dialecte nord-est de la danse magyar, dans les villages de la région de Szatmár, que parurent pour la première fois les maîtres de danse. Là, à partir de 1880, ils enseignaient régulièrement dans des cours se répétant chaque année. Dans certains endroits, ces maîtres de danse avaient des commis qui jouaient un rôle notable dans l'organisation des cours et aidaient aussi dans l'enseignement. Ces commis furent, en premier lieu, des artisans, mais on put ensuite trouver aussi des paysans parmi eux. Sous l'influence de ces cours de danse, beaucoup de coutumes et de règles bourgeoises, recevant par la suite leur nuance locale, s'implantèrent dans les bals et sauteries de village.

Dans la région de Szatmár, et jusqu'à nos jours, la tchardache reste bien vivante, elle est fort cultivée aux côtés des danses apprises aux cours. Bien que les autochtones apprirent et dansassent les danses bourgeoises et plus tard les danses modernes à la mode, ce fut toujours la tchardache qui eut le rôle principal dans les bals. Nous possédons de nombreuses données prouvant qu'au début on n'acceptait que fort difficilement les nouvelles danses (altercations fréquentes à cause des danses dites «de tour»; humiliation du maître de danse, etc.). Aujourd'hui encore, les gens âgés comparent les anciennes danses et la tchardache aux danses modernes pratiquées par les jeunes et non au profit de celles-ci. Ils soulignent la beauté des anciennes danses, méprisent et vilipendent les danses contemporaines.

En plus des danses bourgeoises et modernes à la mode, les maîtres de danse enseignent également les danses savantes hongroises formées au siècle passé d'éléments populaires et simplifiées au fil des années. Ces danses hongroises ont eu une influence fertilisante sur les deux danses régionales: la tchardache et le «verbunk» hongrois. Celui-ci est une danse masculine, dansée en solo ou par couple, traditionnelle et de caractère solennel, caractéristique de la région des marais d'Ecsed. Le «solo hongrois» de caractère scénique, préparé par les maîtres de danse à l'occasion des examens qui clôturent leurs cours, a été d'un précieux apport à la survie et à la continuité du «verbunk» hongrois.

Une table accompagnant l'étude de M. F. Pesovár présente différents motifs utilisés: ceux d'un maître de danse (motifs M); ceux d'un aide «gâcheux» (motifs D); puis elle les compare aux motifs de danse savante parus dans un manuel de naguère (Pál P. Róka: Manuel de l'art de la danse — A táncművészet tankönyve, Nagykőrös, 1900), ainsi qu'aux variations populaires les plus répandues dans la région de Szatmár (motifs N). Nous nous apercevons, en l'étudiant, que les maîtres de danse avaient également des variantes locales de pas et de motifs qui s'étaient développées d'une manière différente du programme général utilisé dans le pays. Ces mêmes divergences sont également repérables dans le trésor de la danse paysanne. Dans la région de Szatmár, l'apparition précoce des maîtres de danse, leur vie commune avec les paysans, les influences réciproquement subies et le culte vivant de la tchardache ont tous contribué à l'introduction de nouveaux pas et mouvements dans la danse populaire et à la survie de certains motifs.

ILLUSTRATIONS

1. Invitation à une sauterie de clôture d'un cours de danse
2. Gyula Kiss danse une *verbunk* hongroise. Village de Tyukod
3. Tchardache: Émoustillant. Village de Tyukod
4. *Verbunk* hongrois: brusque mouvement en arrière. Localité de Nagyecsed
5. *Verbunk* hongrois: Clochette. Localité de Nagyecsed
6. Solo de Tchardache: Rêveusement. Localité de Nagydobos